

УДК 338.4:664

Соколовська О.Г.,
кандидат технічних наук,
асистент кафедри зберігання зерна,
Одеська національна академія харчових технологій
Шалений В.А.,
старший викладач кафедри управління бізнесом,
Одеська національна академія харчових технологій

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ РИЗИКОВАНOSTІ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МАКРО- ТА МЕЗОРІВЕНЬ

Соколовська О.Г., Шалений В.А. Аналіз сучасного стану зовнішнього середовища підприємств хлібопекарської галузі в контексті оцінки ризикованості їхньої діяльності: макро- та мезорівень У статті проведено дослідження стану зовнішнього середовища підприємств хлібопекарської галузі з погляду впливу ризиків макро- та мезорівня на діяльність останніх. За допомогою аналізу абсолютних значень та динаміки ключових кількісних індикаторів стану економічної системи держави на всіх її рівнях охарактеризовано вплив системних ризиків на зазначені структурні елементи, визначено роль малих, середніх та великих підприємств у відновленні стабільного стану економіки та забезпеченні її сталого розвитку. Проаналізовано стан хлібопекарської промисловості, визначено основні ризики та загрози діяльності хлібопекарських підприємств.

Ключові слова: зовнішнє середовище, ризик, ринок, промисловість, прибуток.

Соколовская Е.Г., Шаленый В.А. Анализ современного состояния внешней среды предприятий хлебопекарной отрасли в контексте оценки рискованности их деятельности: макро- и мезоуровень. В статье проведено исследование состояния внешней среды предприятий хлебопекарной отрасли с точки зрения влияния рисков макро- и мезоуровня на деятельность последних. С помощью анализа абсолютных значений и динамики ключевых количественных индикаторов экономической системы на всех ее уровнях охарактеризовано влияние системных рисков на указанные структурные элементы, определена роль малых, средних и крупных предприятий в восстановлении стабильного состояния экономики и обеспечении ее устойчивого развития. Проанализировано состояние хлебопекарной промышленности, определены основные риски и угрозы деятельности хлебопекарных предприятий.

Ключевые слова: внешняя среда, риск, рынок, промышленность, прибыль.

Sokolovska J.G., Shaleny V.A. Analysis of the current state of the foreign environment of the bakery factory in the context of estimation of the risk of their activity: macro- and meso-level. The article examines the state of the environment of the enterprises of the bakery industry in terms of the impact of the macro- and meso- level risks on the activity of the latter. By analyzing the absolute values and dynamics of key quantitative indicators of the state of the state's economic system at all its levels, the influence of systemic risks on these structural elements is characterized, the role of small, medium and large enterprises in the restoration of a stable state of the economy and ensuring its sustainable development is determined. The state of the baking industry is analyzed, the main risks and threats of bakery enterprises are identified.

Key words: environment, risk, market, industry, profit.

Постановка проблеми. Обов'язковою умовою отримання якісних результатів оцінки ризиків та розроблення відповідних управлінських рішень щодо їх мінімізації на рівні окремого підприємства є детальний аналіз його зовнішнього середовища. Відповідно до можливостей із боку суб'єкта ризику здійснення активних дій щодо управління джерелами виникнення ризиків у зовнішньому середовищі підприємства виділяють макро- і мезорівень (активний вплив у цілому неможливий, а ключовим механізмом мінімізації ризиків є заходи адаптаційного характеру) та мікрорівень (цілком можливими та ефективними є заходи з активного впливу на джерела ризиків). Необхідність глибокого та системного дослідження ризиків, які виникають на макро- та мезорівні, є дуже важливим у контексті забезпечення сталого розвитку підприємства в умовах триваючих кризових явищ в економічній та політичній системах країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження сутності ризиків були проведені в роботах таких учених, як Ф. Найт, А. Сміт, Й. Шумпетер. Серед сучасних зарубіжних та вітчизняних економістів, які досліджують питання економічних ризиків, можна відзначити таких науковців, як У. Шарп, А.П. Альгін, І.Т. Балабанов, В.В. Вітлінський, В.М. Гранатуров, В.В. Лук'янова та ін. Незважаючи на багатогранність та багатоаспектність праць зазначених науковців, питання оцінки впливу на діяльність окремих підприємств ризиків зовнішнього макро- та мезосередовища, які мають місце у вітчизняній економічній системі, залишаються дискусійними та недостатньо дослідженими, що визначає актуальність даної роботи.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку зовнішнього середовища хлібопекарських підприємств України, а також оцінка впливу процесів, які відбуваються у цьому середовищі, на ступінь ризикованості діяльності зазначених підприємств.

Виклад основного матеріалу. Склад та послідовність аналітичних процедур, відповідно до мети дослідження, має охоплювати макро- та мезорівень сфери діяльності суб'єктів господарювання, що в даному разі може бути відображене ланцюжком «економіка → промисловість → переробні галузі промисловості → харчова промисловість → хлібопекарська промисловість». Таке дослідження дасть змогу комплексно охарактеризувати дію ризиків на окремі підприємства – від системних до унікальних.

Проведення дослідження сучасного стану та перспектив розвитку об'єктів, які становлять зовнішнє середовище хлібопекарського підприємства, вимагає використання кількісних показників, або індикаторів, абсолютний розмір та динаміка яких якомога краще характеризуватиме даний стан, а також реальні та потенційні ризики на кожному рівні. На нашу думку, найбільшу увагу слід приділити показникам прибутковості та ділової активності діяльності первинних суб'єктів господарювання, які формують відповідну статистичну інформацію на мезо- та макрорівні. Серед зазначених критеріїв вважаємо, що в умовах ринку саме прибутковість із погляду узагальненої оцінки ефективності функціонування та ризикованості діяльності є ключовим чинником, тому дослідження стану зовнішнього середовища доцільно

розпочати з аналізу прибутковості на всіх рівнях економічної системи.

Загальну динаміку чистого прибутку вітчизняних підприємств наведено на рис. 1.

Аналізуючи наведені на рисунку дані, можна відзначити, що протягом 2010–2012 рр. вітчизняні підприємства у цілому функціонували в умовах стабільності, забезпечуючи прийнятний рівень загальної ефективності та прибутковості (загальне сальдо чистих прибутків підприємств по економіці та промисловості було позитивним). Підприємства переробної промисловості виявилися менш ефективними у цей період, про що свідчить загальне низьке сальдо чистих прибутків у 2010 р. (3 795,1 млн. грн.) та 2011 р. (4 294,9 тис. грн.), а також збитковість діяльності в 2012 р. (-11 571,9 тис. грн.). Отже, кризовий період, початком якого можна вважати кінець 2013 р., переробні підприємства зустріли у менш підготовленому стані, ніж у цілому по економіці та промисловості. Тим не менше, як видно з рис. 1, саме переробні підприємства виявилися більш захищеними від дії кризових явищ, аніж національні підприємства у цілому та промислові зокрема. Так, в Україні падіння чистих прибутків у 2013 р. порівняно з 2012 р. становило 57 907 млн. грн.: загальні збитки підприємств у 2013 р. зупинилися на рівні 22 839,7 тис. грн. Промислові підприємства показали аналогічну динаміку, хоча й у меншому масштабі: падіння чистих прибутків у 2013 р. порівняно з 2012 р. становило 6 773,5 млн. грн., а збитки в 2013 р. – 4 181,1 млн. грн. На цьому тлі переробні підприємства виявилися більш адаптованими до кризових явищ: у 2013 р. порівняно з 2012 р. збитки зменшилися на 651,5 млн. грн. і становили 10 920,4 тис. грн. Більш яскраво адаптованість підприємств до кризових явищ виявилася в наступних двох роках.

Слід відзначити, що особливу загрозу діяльності підприємств в умовах кризи представляють системні ризики, до яких належать такі, наявність яких зумовлена самою економічною системою. Кількість та сила впливу цих ризиків в умовах економічної кризи значно зростають для всіх без винятку підприємств. Це вимагає виокремлення системних ризиків в окремий об'єкт управління як найбільш загрозливих. Виняткова небезпека саме цих ризикоутворюючих чинників пояснюється, насамперед, наявністю значної вірогідності не тільки прямого, а й опосередкованого багатоаспектного впливу на діяльність підприємств, а отже, появою мультиплікаційного ефекту. Складність також полягає у тому, що управління системними ризиками є вкрай проблематичне через неможливість відчутного впливу з боку окремого підприємства на зовнішнє макросередовище.

Повертаючись до аналізу динаміки фінансових результатів вітчизняних підприємств, можна відзначити, що у цілому підприємства України виявилися зовсім неготові до системних кризових явищ, які мали місце в 2014–2015 рр. Так, у 2014 р. в Україні падіння фінансових результатів становило 567 227,2 млн. грн. (-590066,9 – (-22839,7)), по промисловим підприємствам – 174 549,8 млн. грн. (-178730,9 – (-4181,1)), по підприємствам переробної промисловості – 131 626,6 млн. грн. (-142547 – (-10920,4)). Така зміна прибутковості діяльності дає підстави стверджувати про те, що саме системні ризики, підсилюючи дію один одного (за рахунок багатоаспектної дії та ефекту мульт-

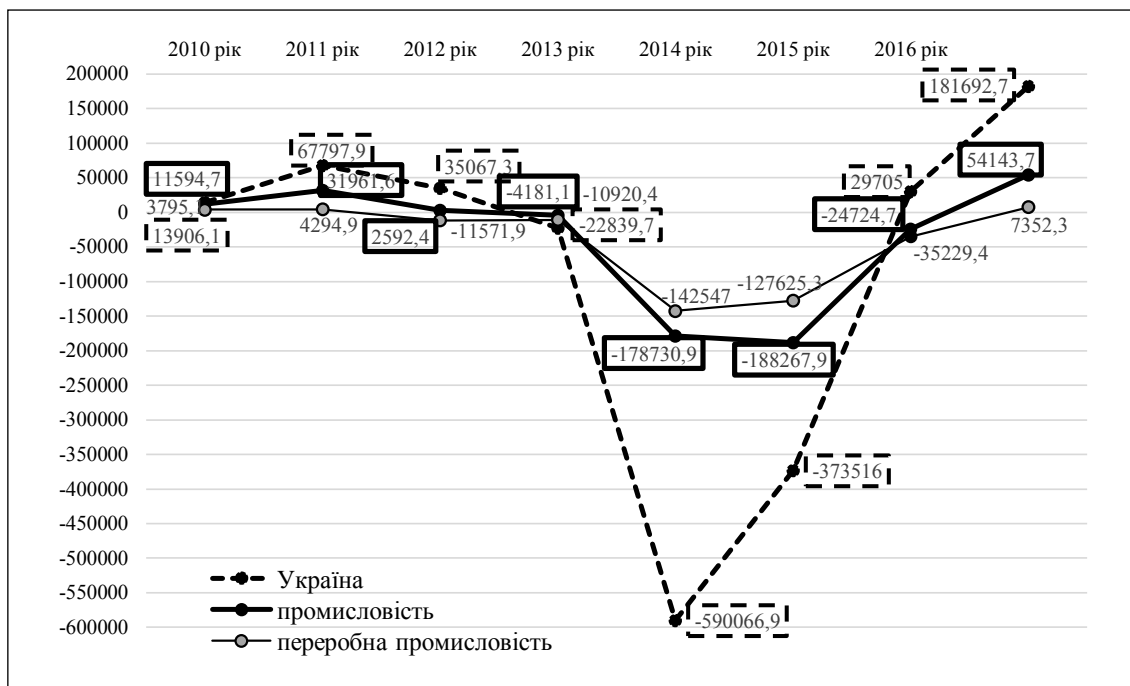

Рис. 1. Динаміка чистого прибутку вітчизняних підприємств, млн. грн.

Джерело: побудовано на основі [1]

типікації), стали причиною цього. Ця теза впливає з того, що унікальні ризики, діючи в межах великої системи (національна економіка, промисловість) в умовах олігополістичного або конкурентного ринків, не мають істотного впливу на систему в цілому, а реалізація їх на конкретних підприємствах компенсується за рахунок підвищення ефективності діяльності та отримання додаткових вигід іншими суб'єктами господарювання. 2015 р. став більш інформативним щодо оцінки можливостей підприємств протистояти системним ризикам: у цілому в Україні збитки зменшилися на 216 550,9 млн. грн., що дає підстави говорити про послаблення дії в економіці системних ризиків та підвищення рівня адаптованості до системних загроз вітчизняних підприємств. Схожа ситуація в 2015 р. спостерігається по підприємствах переробної промисловості: загальні збитки зменшилися з 142 547 млн. грн. до 127 625,3 млн. грн., тобто на 14 921,7 млн., що дає підстави говорити, що підприємства переробної промисловості більш захищені від дії системних ризиків та мають більш високу ступінь адаптації до них, аніж інші промислові підприємства, по яких у 2015 р. порівняно з 2014 р. відбулося подальше погіршення ситуації: збитки зросли на 9 537 млн. грн. (з 178 730,9 млн. грн. до 188 267,9 млн. грн.). У 2016 р. вітчизняним підприємствам у цілому вдалося подолати кризові процеси: загальне сальдо за показником чистого прибутку в Україні вперше з 2013 р. стало позитивним (29 705 млн. грн.). Слід відзначити, що динаміка фінансових результатів у 2016 р. по промислових підприємствах та підприємствах переробної промисловості також позитивна: збитки перших зменшилися до 24 724,7 млн. грн., тобто на 163 543,2 млн. грн., других – зменшилися до 35 229,4 млн. грн., тобто на 92 395,9 млн. грн. Таким чином, можна відзначити, що всі структурні елементи народного господарства у цілому значно підвищили ефективність своєї діяль-

ності та продемонстрували здатність дієво використовувати механізми боротьби із системними загрозами. У 2017 р. позитивна тенденція динаміки чистого прибутку була збережена по всіх досліджуваних підприємствах: у цілому по Україні чисті прибутки підприємств зросли до 181 692,7 млн. грн., тобто на 151 987,7 млн. грн.), чисті прибутки промислових підприємств зросли до 54 143,7 млн. грн., що порівняно з попереднім роком більше на 78 868,4 млн. грн., чисті прибутки переробних підприємств збільшилися на 42 581,7 млн. грн. порівняно з 2016 р. та становили 7 352,3 млн. грн.

У цілому, аналізуючи динаміку чистих прибутків підприємств, наведену на рис. 1, можна зробити висновок, що, незважаючи на вагомий досвід роботи в нестабільних умовах, усі вітчизняні підприємства виявилися не готові до системних ризиків. Однак швидкість, з якою була подолана значна збитковість діяльності, говорить про наявність певних механізмів адаптації та реагування на системні ризики, що є позитивною ознакою діяльності підприємств. Слід відзначити, що, таким чином, у цілому вітчизняні підприємства сповідують реактивний підхід до управління системними ризиками: реагування на ризики починається лише після їх реалізації. З погляду забезпечення довгострокових конкурентних переваг такий підхід є неприйнятним, оскільки неготовність та запізнена реакція на системні загрози призводить до значних та довготривалих утрат, а отже, реально може стати причиною банкрутства.

Чистий прибуток є узагальнюючим показником ефективності діяльності на всіх рівнях господарювання. При цьому його абсолютні розміри та динаміка на макро- та мезорівні визначаються розмірами прибутків та збитків на конкретних підприємствах, тобто на мікрорівні. Отже, формування фінансових результатів на макро- та мезорівні доцільно досліджувати

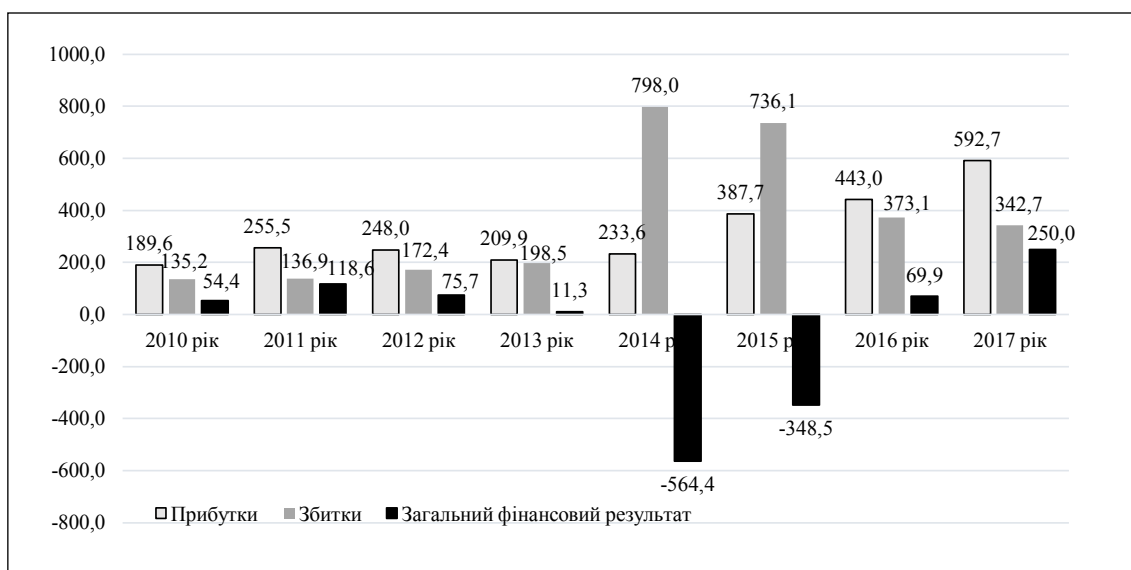
в розрізі прибуткових та збиткових підприємств. На рис. 2 наведено динаміку фінансових результатів до оподаткування вітчизняних підприємств.

Дані, наведені на рис. 2, дають підстави зробити висновок про наявність стійкої тенденції до зростання прибутків підприємств протягом усього періоду дослідження: зі 189,6 млрд. грн. у 2010 р. до 592,7 млрд. грн. у 2017 р., тобто у три рази. Така динаміка прибутків, на нашу думку, є ознакою невідповідності процесів підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємств і наявності вагомих рушійних сил. Аналізуючи динаміку прибутків, необхідно зауважити, що у цьому разі йдеться про нарощування прибутків ефективних підприємств. Збитки підприємств протягом 2010–2013 рр. мали помірну тенденцію до зростання: зі 135,2 млрд. грн. у 2010 р. вони зросли до 198,5 млрд. грн. у 2013 р. Порівнюючи динаміку прибутків та збитків за цей період, можна зробити висновок, що у цілому економіка перебувала на рівні мінімальної ефективності: збитки одних суб'єктів господарювання були збалансовані прибутками інших. У 2014 р. відбулося різке зростання збитковості діяльності неефективних підприємств, які були не готові протистояти системній кризі: збитки зросли до 798 млрд. грн., тобто більше ніж у чотири рази. У наступних періодах за рахунок формування механізмів адаптації до кризових явищ підприємствам удалося зменшити збитки: у 2015 р. – до 736,1 млрд. грн., у 2016 р. – до 373,1 млрд. грн., у 2017 р. – до 342,7 млрд. грн. Незважаючи на позитивну тенденцію до скорочення збитків у 2015–2017 рр., докризовий рівень (198,5 млрд. грн.) є досить віддаленим. Загальний фінансовий результат діяльності вітчизняних підприємств, який визначається різницею позитивного та від'ємного фінансового результату, як було вже сказано вище, у 2010–2013 рр. характеризував мінімально прийнятний рівень ефективності економіки. У 2014 р. внаслідок катастрофічного зростання збитковості діяльності підприємств, які виявилися не готовими до системної

кризи, загальний фінансовий результат по економіці становив -564,4 млрд. грн., а в 2015 р. за рахунок скорочення збитків його значення становило -348,5 млрд. грн. Таким чином, 2014–2015 рр. продемонстрували неготовність економіки як складної системи протистояти значним загрозам та викликам. У 2016 р. за рахунок підвищення прибутковості діяльності ефективних підприємств та зменшення збитків неефективних підприємств загальний фінансовий результат становив 69,9 млрд. грн.: економіці вдалося вийти на докризовий рівень мінімальної ефективності. Оптимістичним із погляду формування стійких конкурентних переваг економіки України є подальше зростання загального фінансового результату діяльності вітчизняних підприємств: у 2017 р. його значення становило 250 млрд. грн. Слід відзначити, що це є найкращим показником за весь період дослідження. На нашу думку, можна констатувати, що системна криза кінця 2013–2015 рр. зробила економіку України сильнішою та більш пристосованою до зовнішніх викликів і загроз.

У контексті дослідження впливу ризиків на діяльність вітчизняних підприємств можна відзначити, що кризові явища 2013–2015 рр. наочно продемонстрували в дії соціально-економічну функцію ризиків, суть якої полягає у тому, що ризик є чинником розмежування ефективних та неефективних суб'єктів господарювання: прибуткові підприємства збільшили свої прибутки, тоді як неефективні та збиткові суб'єкти господарювання катастрофічно наростили свої збитки.

Чутливість підприємств до дії різноманітних ризикоутворюючих чинників визначається багатьма факторами. Одним із найбільш вагомих із них є розмір підприємства. Така теза є абсолютно логічною, оскільки саме розмір підприємства у цілому визначає його гнучкість та можливість швидкої адаптації до мінливих зовнішніх умов, величину резервів (фінансових, матеріальних, кадрових), необхідних для подолання несприятливих обставин, можливості залучення зовнішніх джерел фінансування тощо.

Рис. 2. Динаміка фінансових результатів до оподаткування вітчизняних підприємств, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [1]

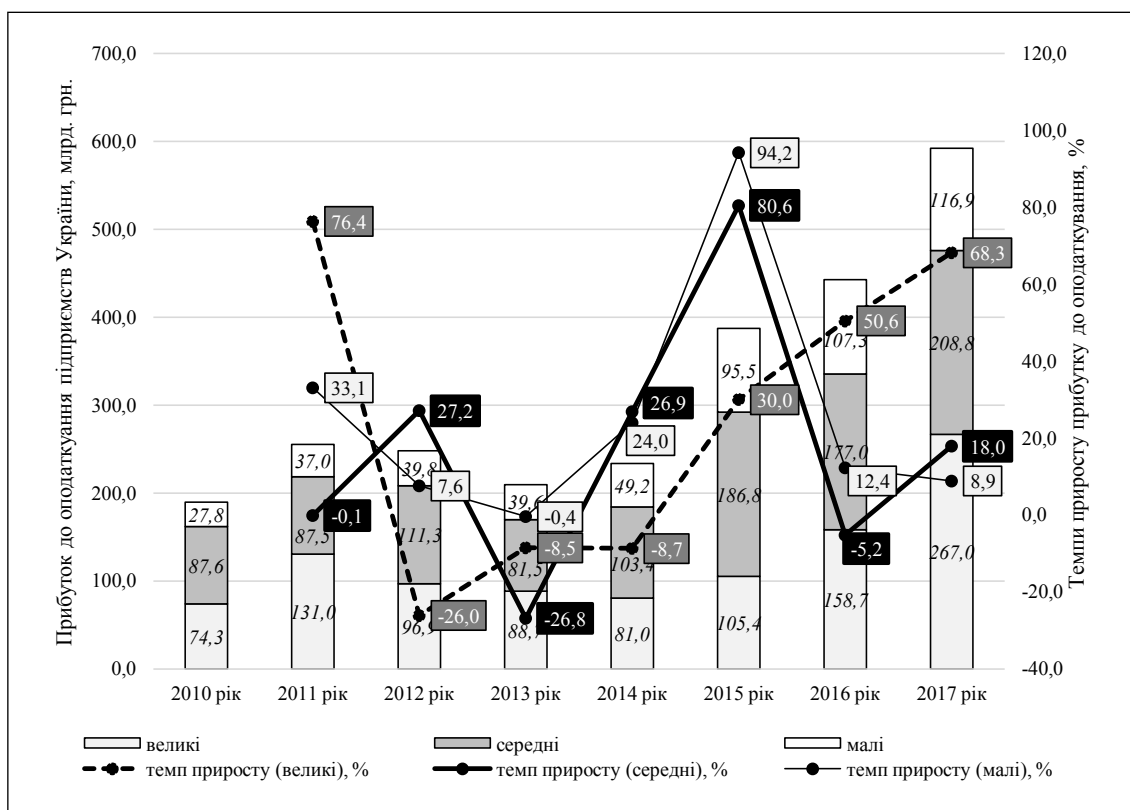
Таким чином, доцільним вважаємо проведення аналізу динаміки фінансових результатів підприємств у розрізі їх поділу на великі, середні та малі.

На рис. 3 наведено динаміку прибутку до оподаткування вітчизняних підприємств у розрізі їх класифікації за розміром.

Наведені на рис. 3 дані дають підставу стверджувати що, малі підприємства в Україні під час формування прибутків на загальнонаціональному рівні відіграють значно меншу роль, ніж середні та великі. Слід, однак, зауважити, що роль малих підприємств у формуванні загальних прибутків підприємств протягом 2010–2017 рр. дещо змінилася: якщо в 2010 р. питома вага прибутків малих підприємств у загальному їх розмірі становила 14,6% (27,8/189,6*100%), то в 2017 р. – вже 19,8% (116,9/592,7*100%). При цьому в період кризи роль малих підприємств була ще більш відчутною: у 2014 р. питома вага їхніх прибутків у загальній величині прибутків до оподаткування становила 21%, у 2015 р. – 24,6%, у 2016 р. – 24,2%. Зменшення питомої ваги прибутків малих підприємств у загальних прибутках у 2016–2017 рр. пояснюється зростанням ролі у період спадання дії гострих кризових явищ прибутків великих підприємств, питома вага яких у 2014 р. порівняно з 2013 р. зменшилася з 42,3% до 34,7%, а в 2015 р. зменшилася до 27,2%. У подальшому відбувся певний відкат до структури загальних прибутків, яка була в докризовий період: у 2016 р. питома вага прибутків великих підприємств зросла до 35,8%, а в 2017 р. – до 45%. Щодо середніх підприємств, то можна сказати, що вони є найбільш

збалансованими за своїми характеристиками в контексті протидії кризовим явищам та можливостям щодо власного сталого розвитку. Відіграючи провідну роль у формуванні прибутків на рівні економіки у цілому в докризовий та особливо кризовий періоди (питома вага прибутків середніх підприємств у 2010–2014 рр. коливалася в межах 35–45%, у 2015 р. – 48%), у посткризовий період їхня роль значно послабилася: питома вага прибутків середніх підприємств скоротилася в 2016 та 2017 рр. до 40% та 35,2% відповідно, що знову ж таки пояснюється значним зростанням в абсолютному виразі прибутків великих підприємств. Так, у 2016 та 2017 рр. великі підприємства демонструють найбільш високі темпи приросту прибутків порівняно із середніми та малими підприємствами: у 2016 р. за зростання прибутків великих підприємств на 50,6% прибутки малих підприємств зросли на 12,4%, а середніх узагалі впали на 5,2%; у 2017 р. за зростання прибутків великих підприємств на 68,3% прибутки середніх та малих підприємств зросли на 18,0% та 8,9% відповідно.

Резюмуючи динаміку та структуру загальних прибутків вітчизняних підприємств, можна відзначити, що роль малого бізнесу у формуванні загальних фінансових результатів економіки України, на жаль, незначна: великі та середні підприємства формують у середньому 80–85% загального прибутку економіки. Така структура прибутків, на нашу думку, свідчить про недостатній рівень гнучкості та адаптивності економічної системи до зовнішніх загроз, оскільки саме малий бізнес і забезпечує дані характеристики системи. Отже, для підвищення рівня захищеності економічної системи

Рис. 3. Динаміка прибутку до оподаткування вітчизняних підприємств у розрізі їх поділу на великі, середні та малі, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [1]

країни у цілому на загальнодержавному та регіональному рівнях мають бути впроваджені заходи для підвищення ролі малого бізнесу в цій системі.

На рис. 4 представлено динаміку збитків вітчизняних підприємств у розрізі їх класифікації за розміром.

Аналізуючи дані, наведені на рис. 4, можна відзначити, що структура загальних збитків економіки України стабільна протягом усього періоду дослідження: кожна з трьох класифікаційних груп суб'єктів господарювання формує приблизно третину збитків. Динаміка збитків кожного виду підприємств, що характеризується відповідними темпами приросту, як видно з рис. 4, також у цілому однакова. Слід відзначити, що в найбільш несприятливий для економіки України 2014 р. темпи зростання збитків були пропорційні розмірам підприємств (по малих – 246,9%, по середніх – 313,9%, по великих – 346,3%), що пояснюється рівнем інертності господарських процесів на підприємствах кожного з видів: чим більший розмір підприємства, тим менше воно здатне до швидкої реакції на зовнішні загрози.

З погляду оцінки ролі підприємств кожного виду у формуванні загальних фінансових результатів економіки та можливостей її стійкого розвитку під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх загроз цікавим, на нашу думку, є аналіз загальних фінансових результатів по підприємствах кожного виду.

На рис. 5 представлено динаміку загальних фінансових результатів діяльності вітчизняних підприємств у розрізі їх поділу за розмірами.

Динаміка та абсолютні значення загальних фінансових результатів, наведена на рис. 5, дають підстави

зробити висновок, що протягом усього періоду дослідження малі підприємства як форма здійснення підприємницької діяльності не є ефективними: у жодному році загальний фінансовий результат не був позитивним. Отже, теоретично найбільш гнучка та адаптована до зовнішніх загроз форма підприємництва в умовах України у цілому є збитковою. Така ситуація є наслідком двох обставин: значної тінізації економіки, а також низького рівня культури малого бізнесу та професійності його менеджменту. Таким чином, ефективність національної економіки забезпечують великі та середні підприємства. Причому дані за 2016–2017 рр. дають підстави зробити висновок, що сьогодні великі підприємства є основною рушійною силою розвитку національної економіки. Орієнтація економіки на великий бізнес є загрозою з погляду її монополізації та залежності від окремих гравців, а також значної інертності бізнес-процесів, що має виняткову актуальність за умови необхідності ефективності функціонування в умовах кризових явищ.

Показники ділової активності є важливими кількісними індикаторами, які можуть бути використані для оцінки стану та перспектив розвитку первинних господарюючих суб'єктів та інших об'єктів мезо- і макросередовища в контексті оцінки дії реальних та потенційних ризиків.

На рис. 6 наведено динаміку обсягів реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), які формуються на відповідних рівнях економічної системи України.

Як видно з графіків, наведених на рис. 6, обсяги реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) по усіх наведених елементах економічної системи мають тен-

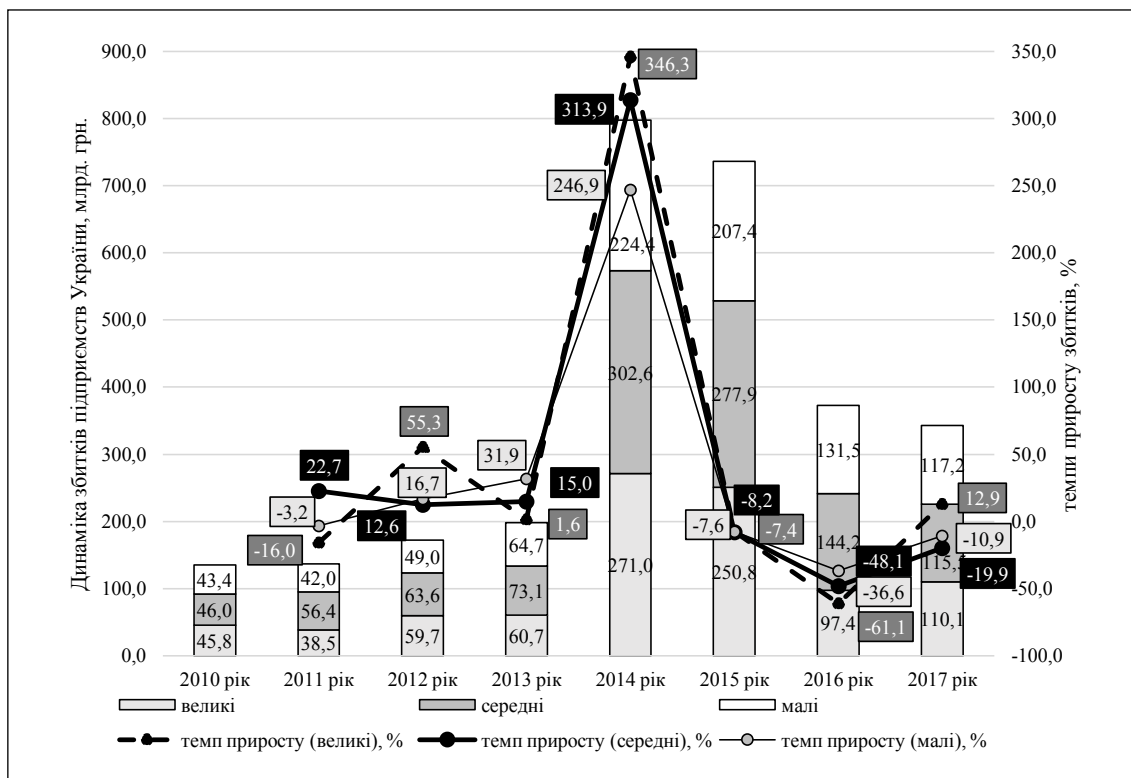
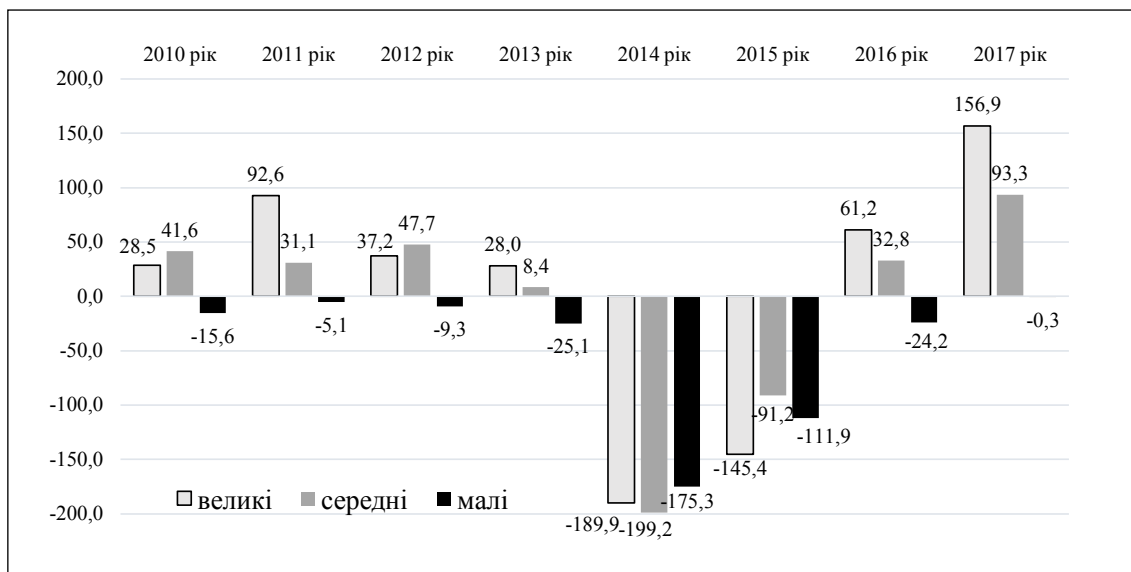

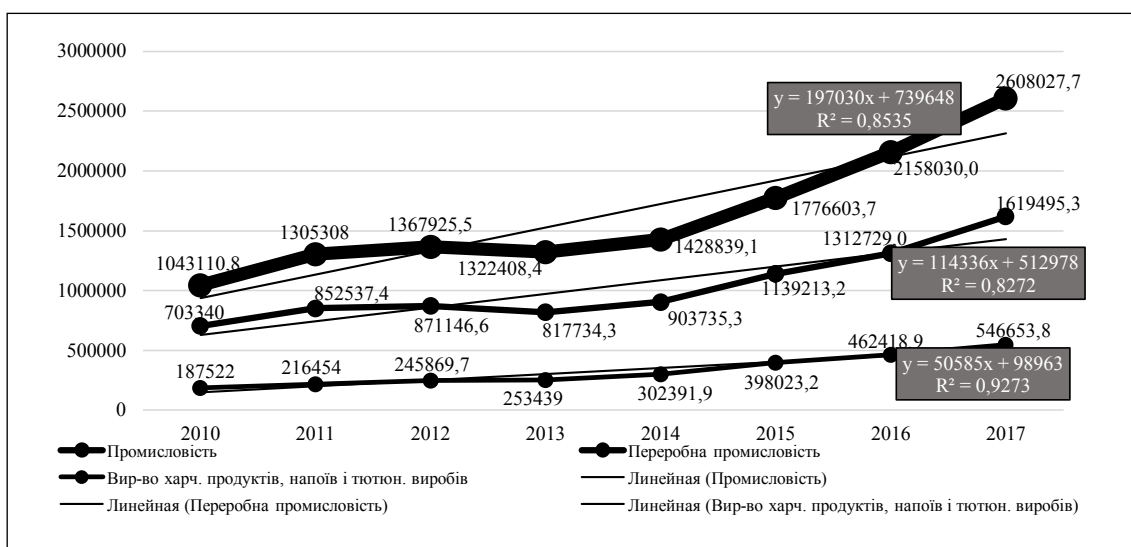
Рис. 4. Динаміка збитків вітчизняних підприємств у розрізі їх поділу на великі, середні та малі, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [1]

Рис. 5. Динаміка загальних фінансових результатів вітчизняних підприємств у розрізі їх поділу на великі, середні та малі, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [1]

Рис. 6. Динаміка обсягів реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) вітчизняних підприємств, млн. грн.

Джерело: побудовано на основі [1]

денцію до зростання. Дану тезу підтверджують високі значення коефіцієнтів детермінації R^2 , розраховані за отриманим лінійним рівнянням трендів. Можна відзначити, що середнє щорічне зростання обсягів реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) по промислових підприємствах у цілому становить 197 030 млн. грн., по підприємствах переробної промисловості – 114 336 млн. грн., по підприємствах, які займаються виробництвом харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, – 50 585 млн. грн. Слід відзначити, що в 2013 р. по промислових підприємствах у цілому та переробних зокрема відбулося єдине за весь період дослідження зменшення обсягів реалізації: по промислових підприємствах воно становило 45 517,1 млн. грн. (1 322 408,4 – 1 367 925,5), що становить 3,3%,

по переробних підприємствах – 53 412,3 млн. грн. (817 734,3 – 871 146,6), або 6,1%. Порівнюючи динаміку показників прибутку, які були проаналізовані вище, та обсягів реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), можна відзначити, що зменшення прибутків унаслідок дії системних ризиків відзначалося в 2014 р., тоді як падіння обсягів реалізованої продукції в Україні спостерігалось вже в 2013 р. Отже, між зміною показників фінансових результатів та обсягів реалізованої продукції є часовий лаг, який становить один рік: дія системних ризиків призвела до скорочення обсягів реалізації (або погіршення динаміки обсягів реалізації), тобто зниження ділової активності, що призвело до погіршення фінансових результатів наступного року.

Проаналізуємо нижче сучасний стан та перспективи розвитку ринку хліба в Україні.

Негативні тенденції в економіці України відобразилися й на основних показниках ринку хліба та хлібобулочних виробів. Динаміку виробництва хліба і хлібобулочної продукції протягом десяти років зображено на рис. 7.

У споживчому кошику середньостатистичного українця хліб та хлібобулочна продукція займає четверту позицію в структурі споживання продуктів харчування та становить у середньому 8,3% від загальних витрат на харчування [2; 4]. У середньому на місяць у розрахунку на одну особу домогосподарства споживають 8,3 кг хліба та хлібопродуктів. Грошові витрати домогосподарств на хліб і хлібопродукти в 2016 р. становили в середньому 430 грн. за місяць, або 15% грошових витрат домогосподарств на харчування [5]. Зменшення реальних доходів покупців через високу інфляцію та погіршення добробуту населення в Україні протягом 2014–2016 рр. зумовлює зменшення платоспроможного попиту на ринку хлібобулочних виробів. Щорічно попит скорочується в середньому на 5%.

Асортимент хлібобулочних виробів в Україні налічує понад 1 тис. найменувань. Він щороку збільшується в межах конкурентної боротьби за споживача на 1,5–2% за рахунок виробів середнього та дорогого сегментів.

Вітчизняна хлібопекарська галузь є фрагментованою та характеризується низьким рівнем концентрації в національному масштабі. Оскільки хлібозаводи знаходяться майже у кожному районному центрі України, жодна компанія не займає значної частки національного ринку і не може істотно впливати на випуск продукції галуззю. З іншого боку, конкуренція на локальних ринках хліба та хлібобулочних виробів дуже інтенсивна, багато локальних ринків окремих міст, селищ чи регіонів є ринками з домінуючою фірмою [3]. Характер конкуренції в хлібопекарській галузі переважно локальний та міжрегіональний. Збутові мережі більшості виробників охоплюють певний регіон (місто, район, область) через нетривалий термін зберігання хлібобулочної продукції, що обмежує радіус доставки товару. Близько 60% вітчизняного промислового виробництва хліба та хлібобулочних виробів припадає на шість най-

більших компаній: ПАТ «Київхліб», ТОВ «Хлібний холдинг «Хлібні інвестиції», ПАТ «Концерн «Хлібпром», ТОВ «Хлібокомбінат «Кулиничі», ГК «Формула смаку», ГК «Хлібодар», холдинг «Золотий урожай» Lauffer Group. Близько 10% хлібних продуктів випускають міні-пекарні, а решту 30% національного виробництва хліба та хлібобулочних виробів забезпечують понад 100 хлібозаводів [5].

Для хлібопекарської галузі характерні відносно низькі вхідні та вихідні бар'єри, що сприяють формуванню низької, але стабільної прибутковості бізнесу. Сьогодні в галузі відсутні законодавчі обмеження, нові підприємства можуть отримати доступ до ресурсів, технологій та каналів збуту продукції.

Однією з ключових особливостей із погляду формування фінансових результатів є те, що хлібопекарська промисловість належить до матеріаломістких виробництв, адже частка матеріальних витрат у загальній собівартості продукції становить близько 50%. У середньому в структурі собівартості хліба витрати на борошно та іншу сировину становлять 48%, витрати на збут – 27%, загальнопромислові та адміністративні витрати – 14%, витрати на енергоресурси – 5%, витрати на заробітну плату – 5%. Потрібно відзначити, що внаслідок суттєвого погіршення протягом останніх років сировинної бази хлібопекарної промисловості багато підприємств, особливо міні-пекарні, для зменшення витрат виробництва почали використовувати харчові добавки, які скорочують тривалість технологічного циклу, підвищують вихід хліба з борошна [4]. Хлібопекарська галузь використовує, головним чином, вітчизняну сировину: борошно, солод житній, цукор, патоку, сіль, маргарин, вершкове масло, олію рослинну, дріжджі, крохмаль, молоко сухе, яйця, сухофрукти, пovidло тощо. Виробництво хліба та хлібобулочних виробів значною мірою залежить від ситуації на ринку борошна та коливань на зерновому ринку, оскільки основною ціноутворюючою статтею в структурі собівартості хлібобулочних виробів є борошно.

Загалом вітчизняні виробники під час оцінки конкурентного середовища та можливих ризиків на перше місце ставлять поведінку наявних конкурентів, на друге – вплив споживачів. Приблизно на однаковому рівні оцінюють загрозу залежності від постачальників

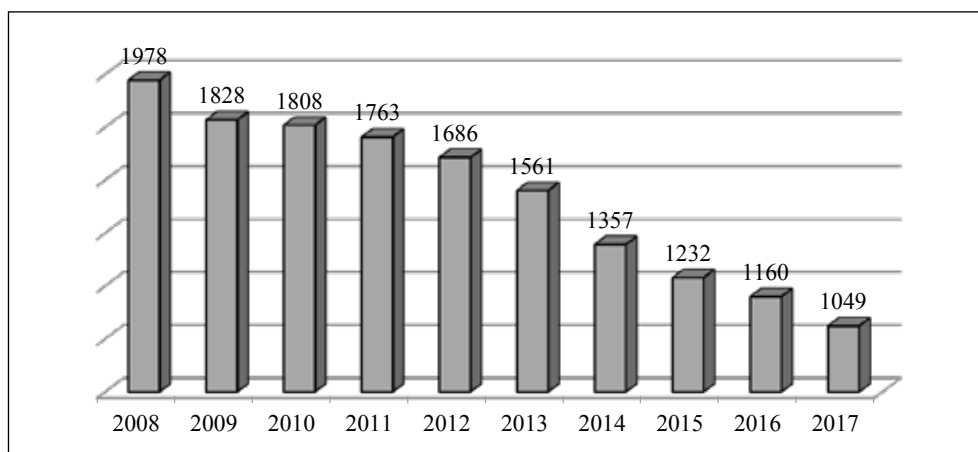

Рис. 7. Динаміка виробництва хлібобулочних виробів, тис. т

Джерело: побудовано на основі [1]

та загрозу появи нових конкурентів. Найменш важливим чинником конкурентного середовища хлібопекарської галузі є сила впливу товарів-замінників.

Основними внутрішніми проблемами в діяльності хлібопекарських підприємств, що спричиняють зменшення обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів, фахівці вважають відсутність контролю на ринку зерна і борошна; збільшення обсягів тіншового випуску хліба і хлібобулочної продукції; подорожання палива й електроенергії; невідповідність якості борошна вимогам хлібопекарського виробництва, внаслідок чого знижується якість хліба і хлібобулочних виробів; надмірність виробничих потужностей, які використовуються лише на 30–40%, однак вимагають усієї повноти витрат на утримання; значне фізичне і моральне зношення хлібопекарського обладнання; мінімальне оновлення технологічного обладнання хлібо заводів через відсутність коштів на технічне переоснащення, впровадження енергозберігаючих технологій, розроблення сучасних систем забезпечення якості і безпеки продукції; висока плінність кадрів. Спеціалісти серед ключових проблем галузі також визначають значну тінізацію ринку хліба та, відповідно, нерівні умови конкуренції на ньому.

Висновки. Економічні процеси на рівні економіки та її структурних підрозділів великою мірою визна-

чають загальний стан та можливості щодо сталого розвитку окремих підприємств. Аналіз динаміки ключових показників, які формуються на мікрорівні та характеризують стан економічної системи держави на всіх її рівнях, дав змогу оцінити вплив системних ризиків на зазначені структурні елементи економічної системи України, визначити роль малих, середніх та великих підприємств у відновленні стабільного стану економіки та забезпеченні її сталого розвитку. Порівняння динаміки ключових індикаторів стану економіки дало змогу визначити, що між початком явних проявів кризових процесів, що характеризуються падінням ділової активності, та піком системної кризи, що, своєю чергою, характеризується лавиноподібним падінням фінансових результатів, існує часовий лаг, який становить не менше одного року. На нашу думку, цього часу цілком достатньо для розроблення та впровадження адаптаційних заходів щодо мінімізації дії системних ризиків. Хлібопекарська промисловість, як показав аналіз її сучасного стану, перебуває у кризі. Серед причин такого стану можна відзначити низький рівень рентабельності діяльності, високу залежність від експортоорієнтованого ринку зерна, вкрай застарілу технічну базу, високий рівень тінізації галузі.

Список використаних джерел:

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.06.2018).
2. Струнін В.В., Філоненко Т.М. Вітчизняний ринок хлібобулочних виробів: сучасний стан та перспективи розвитку. URL <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3661>.
3. Жайворонок Л.В. Структурні особливості виробництва та ринку хлібобулочних виробів України. Економіка та держава. 2017. № 1. С. 82–87.
4. Костецька Н.І. Ринок хліба і хлібобулочних виробів України: стан і перспективи розвитку. Галицький економічний вісник. 2015. № 1. Т. 48. С. 26–31.
5. Ліщинська В.В. Аналіз конкурентного середовища хлібопекарської промисловості України. Ефективна економіка. 2018. № 4. С. 163–170.